

ГЕРОИЗМЪТ НА ОПЪЛЧЕНЦИТЕ В ОДАТА „ОПЪЛЧЕНЦИТЕ НА ШИПКА“

Цикълът „Епопея на забравените“ от Иван Вазов е художествена летопис на българското Възраждане. Посветена на реални исторически събития и личности, тя утвърждава силата на българския дух и посочва опорите на нашето национално самочувствие. Последно от 12 те стихотворения е „Опълченците на Шипка“ – една от най-силните и вълнуващи творби на поета. Тя е идейно-художествен финал на целия цикъл. В нея поетът увековечава подвигът на шипченските герои. Убеждава читателя в резултата от многогодишните усилия на предтечите ни да извоюват свободата си, чрез един колективен подвиг. Устояването на опълченците на вражеските атаки в неравния бой, отбраняването на върха до последния дъх и надделяването над противника се превръщат в пример за извисяването на националния дух до саможертвата. Тя е пътят към постигането на победата, към възтържествуването на справедливостта и свободата.

Дълбоко засегнат в най-съкровени чувства като родолюбец, Вазов страда. В новоосвободената родина много бързо се забравя великата саможертва на борците. Ето защо неговата будна гражданска съвест го подтиква да подхване полемика срещу хулителите на българската свобода. Оръжието на поета е словото и чрез него той защитава националната чести достойнство, възхвалява подвига и колективната саможертва на борците. Ето защо неговата бурна гражданска съвест го подтиква да подхване полемика срещу хулителите на българската свобода. Оръжието на поета е словото и чрез него той защитава националната чест и достойнство, възхвалява подвига и колективната саможертва на опълченците. Храбрите защитници на Орлово гнездо отбраняват героично върха, окрилени от любовта към родината и от своя възвишен идеал – свободата. Водени от съзнанието за дълг към отечеството и за отговорност за неговата съдба, те проявяват нравствена устойчивост и жертвен патриотизъм. В момент на върховно изпитание най-достойните чедра на България са неустрашими, дръзки, с воля за победа. Тяхната духовна мощ и енергия превръщат една битка в звезден миг от нашата история и сътворяват чудото на героизма.

Ив. Вазов неслучайно избира жанра на одата като произведение, за да възхвали големите исторически събития и участниците в тях. В пролога лирическият говорител влиза в диалог с нашите и чужди ругатели, според които българският народ е получил даром свободата си и е недостоен за нея. За лирическият АЗ упреците са неоснователни. Българският народ има драматична съдба. Векове той е живял в робство. „Беласица стара“ и „новий Батак“ са символите на унижения дух, на загубите и погромите. Всеки спомен от миналото е болезнен. Ала народът не се примирява с робството си, а мъжествено отстоява своите стремежи. Доказва го подвигът на опълченците при защитата на връх Шипка – изключително събитие от недалечното минало, възкресило спомена за героизма на българския народ, съвместимо по значение с най-великите битки от древността – сражението при Термопилите. Благодарение на проявения героизъм от страна на опълченците, турските войски не успяват да преминат Шипченския проход. Българските доброволци жертват живота си заради свободата на поробения си народ и извършват истински подвиг, като удържат превъзхождащия ги противник. Поетът възпява героичната им саможертва. Тя е красноречиво доказателство, че българите са заслужили своята свобода и са я спечелили, проливайки кръвта си.

Така лирическият увод подготвя читателя да възприеме храбростта на шипченските герои, тяхната нравствена сила и устойчивост, които са разкрити по убедителен начин в същинската част на одата. Онзи, недостъпен като че ли връх се превръща в арена на невероятна битка. Той оживява, тътне, огненото му дихание изгаря. За пръв и единствен път лирическият говорител назовава името на този връх във възклицателното изречение „О, Шипка!“. Това е границата между лирическият пролог и същинската част. Оттук започва пътят към утвърждаването на българския дух, защото всеки миг се откроява със своята значителност и се превръща в част от вечността.

Лиро-епическият разказ за сраженията проследява извоюването на моралната и военната победа на доброволците. Лирическият говорител не представя цялата хронология на битката. Той ни въвежда направо в третия ден. В него настъпва кулминацията на боя. Чрез олицетворението „горските долини трепетно повтарят на боя ревът“ читателят сякаш изведнъж попада във вихъра на боя. Поетът представя битката с помощта на глаголи в сегашно време. Чрез тях се постига повече динамика, повече достоверност. Това са най-драматичните и

решителни моменти. Особено символно значение имат числата три и дванадесет. Първото е знак на съвършенство и показва окончателност и завършеност. Второто е число, което обобщава модела на вселената, изразява съдбовност и приказна митологичност.

Подобно на лирическият увод и втората смислова цялост е изградена на принципа на контраста. В одата „Опълченците на Шипка“ основният контраст е между турските „гъсти орди“ и „дружините наши оплискани с кръви“. Българските доброволци са назовани „дружини“, което символизира единството и сплотеността им. Стоицизмът, силният борчески дух и съзнанието за патриотичен дълг извисяват младите герои. Епитетите, с които са описани: „наши“, „млади“, „горди“ разкриват високото национално самочувствие и гордост, че народът ни има такива синове. Изтъкнати са твърдостта и моралното превъзходство на българите. Борбеният дух и високата цел могат да удесеторят силите на човека и той да успее да направи това, което изглежда невероятно и невъзможно.

На българските дружини са противопоставени турските орди. Тяхната стихийност, разединение и безличност са подчертани чрез поредица метонимии и хиперболи като „бури“, „рояк“, „вълните“, „талазите“ и епитетите: „душманските“, „дивашките“. Тези художествени образи внушават усещането за дива стихия. Въпреки численото си надмощие враговете изглеждат уплашени. Те са просто войници, изпълняващи заповеди. Бият се, водени от слепия си фанатизъм, който ги тласка към безумен, сялп шурм на върха. Османлиите не могат да си представят, че срещу тях са се изправили довчерашните роби. Заслепение и господарско самочувствие има в думите на върховния турски пълководец Сюлейман „безумний“, който не би допуснал отстъпление.

Яростта на турците, жаждата им за мъст и власт са противопоставени на патриотизма на опълченците, на себеотрицанието им в жаждата за свобода.

Въодушевени от благородни идеали, за тях всяка заповед е излишна. Те се бият за своята кауза – свободата на родината си. България трябва да победи. А и Царят Освободител възлага големи надежди на опълченците ни – поверил им е защитата на прохода. Тази безрезервна вяра в силите на българските доброволци е категорично доказателство за това, че свободата не е дошла като дар за народа ни и че той се е борил за нея наравно с руската войска.

Противопоставянето между шипченските герои и турските войски е и пространствено. Разположени са в две основни посоки. Нашите са „горе“, враговете са „долу“. „Горе“ е раят на жадуваната от пет века свобода, а „долу“ е адът на робството и тиранията над народа. „Горе“ са доброто и светлината, „долу“ са злото и мракът. Картината е разделена на високо и ниско, а между двете равнища съществува несъвместимост, каквато откриваме между нравствени позиции като героизъм и страх, саможертва и предателство. Дори и да загинат опълченците ще излязат като морални победители от битката, защото се борят за нещо свято и ценностно – свободата си.

Картината на битката е изразена с могъщ поетически размах. Използваните хиперболи и метафорични сравнения я правят страховито ужасна, сякаш завладяла целия свят. Продължителността на боя и неговата ожесточеност е предадена с различни похвати:

*Дванайсети път
гъсти орди лазят по урвата дива
и тела я стелят, и кръв я залива...*

Числото „дванайсети“, метонимиите „бури подир бури“, „рояк след рояк“ умножават атаките на враговете. Изправили се пред възмогналия се български дух, турците отправят вопъл на злобно безсилие: „Аллах!“. „Идат като тигри, бягат като овци“. Ироничната съпоставка разкрива липсата на истински боен дух, ред, воля и смелост у нападателите. Срещнатият твърд отпор, храбростта и мъжеството на опълченците ги обръщат в бягство.

Опълченците не са част от военен механизъм. В битката всеки от тях е личност, вложила докрай и духовни и физически сили. Сравнението „като лъвове“ свързва образа им с емблемата на българската сила, с герба на мечтаната свободна родина. Българите проявяват храброст, решителност и неустрашимост, които сломяват зверската ярост на османлиите, превръщат я в страх. Млади и неопитни и безумно смели, „оплискани с кръв“, „без сигнал и ред“ те се бият до сетните си сили. Готови са да умрат, но да не отстъпят върха:

*...всякой гледа само да бъде напред
и гърди геройски на смърт да изложи,
и един враг повече мъртъв да положи.*

Сражението е в разгара си. Отчаяните атаки на Сюлеймановата армия срещат лютия отпор на „дружините горди“. „Щурмът е отчаян, отпорът е лют“. Без помощ, без надежда за подкрепа, сами на върха, опълченците очакват със стоицизъм и спокойно примирение врага. Гибелта е за всички. Те са направили своя избор да пожертват живота си пред олтара на свободата:

*Нищо. Те ще паднат, но честно, без страх-
кат шъпа спартанци под сганта на Ксеркса.*

Не случайно един от постоянните епитети, с които се гради колективният образ на опълченците е „геройски“. Лирическият говорител им дава оценка, съпоставяйки поведението им с легендарния пример за шепата спартанци, запазен в паметта на човечеството. С това позоваване Вазов подчертава, че героизмът има едни и същи измерения независимо от историческото време.

Завръзката на лирическия разказ „последният напън вече е настал“, смислово се обвързва с думите на генерал Столетов. В момент на върховно напрежение той отправя своята повеля за победа към опълченците. В одата образът му има легендарни измерения. Той е кумирът, славният пълководец. Гласът му е гороломен. Директно изрича мотивите за героизма - това е дългът към отечеството.

*Млади опълченци,
венчайте България с лаврови венци!
На вашата сила царят повери
прохода, войната и себе си дори!*

Опълченците са готови за саможертва в името на майка България. От техният героизъм зависи изходът на войната. Доверието в тях е голямо, отговорността – огромна. В техни ръце е съдбата на родината, честта на руската корона и славата на българското име.

Готовността да загинат в победа е над самите тях. Духът става по-мощен и от силата на оръжието. За опълченците най-висша ценност е животът без робство. Ужасът, който изпитва всеки пред смъртта се е превърнал в сладка радост, защото героичната смърт е признак за честта и достойнството на един народ. Този мотив намира израз в клетвата на опълченците:

*България цяла сега нази гледа,
тоя връх висок е: тя ще ни съзре,
ако би бегали, да мрем по-добре!*

Готовността за саможертва изключва възможността за бягство. Родолюбието им е достигнало своя нравствен, жертвен връх. Кулминационният момент е отбелязан с хиперболично-оценъчното „Има хекатомба!“ Именно в този момент Вазов изразява своята идея, че смъртта не е краят на борбата на България с робството. Нарушена е традиционната представа за отношение към мъртвия, според която той заслужава вечен покой, а душата му блаженства. Почитта към мъртвите е свято задължение за живите. В одата този закон е нарушен, защото човек е представен пред избор на една между няколко ценности. Израз на безпримерна героична съпротива е решението на опълченците да ползват труповете на убитите си другари срещу врага. Извън творбата това би било кощунствен жест. Но в мига на върховно изпитание оскверняването се превръща в подвиг. Геройски загиналите възкръсват, за да продължат битката с поробителите. Смърт няма – тя е начало на новото духовно битие, наречено безсмъртие. Боят продължава. Турците „въздуха цепят със демонски вик“, а:

*Героите наши кат скали твърди
желязото срещат с железни си гърди
и фърлят се с песни в свирепата сеч,
като виждат харно как умират веч...*

Сравнението „кат скали твърди“ в комбинация с метонимията „желязото срещат с железни си гърди“, утвърждава непоколебимостта на опълченците, които са готови да умрат, но да не отстъпят върха. Всяко дърво им става меч, а всеки камък – бомба. Лирическият говорител рисува боя като една почти апокалиптична картина:

*И турците тръпнат друг път не видели
ведно да се бият живи и умрели...*

И се стига до кулминацията на одата: „Йоще миг ще падне заветния хълм“ – веднага след която идва щастливата развързка – „Изведнъж Радецки пристига със гръм!“

Авторът не описва победния финал на битката. Картината на боя е прекъсната изведнъж. Историята вече е сътворила своя миг и той преминава във вечността, за да съхрани героизма, нравствената доблест и великите идеали на защитниците на българската свобода.

Отново природата встъпва в ролята на равноправен герой.

*И днес йощ Балканът, щом буря захваща,
спомня тоя ден бурен, шуми и препраща,
славата му дивна, като някой ек,
от урва на урва и от век на век.*

Още във встъпителната част на творбата поетът е намекнал за онзи „див“, „чутовен връх“, който вече е станал „на безсмъртен подвиг паметник огромен“. И не други, а Балканът пази „един спомен“. Разказва, „шуми и препраща“ в безкрая на пространствата и във времената истината за дивната слава на опълченците. Хората може да забравят, но Балканът – този най-древен символ на българската мощ ще помни навеки саможертвата на славните защитници на Шипка. Тя е увековечена и чрез самата ода. Творбата се превръща в ярък художествен документ за безпримерния героизъм на българските опълченци. Водени от съзнанието за патриотичен дълг, с безграничната си любов към родината и готовността да изпълнят своя дълг, те са пример за човешко достойнство и защитена национална чест.